

Kovács Andrea

Szekvenciák a középkori Magyarországon — V.

Kontrafaktumok 3.

A *Victimae paschali laudes* kontrafaktumai Kovács Andrea tudományos főmunkatárs, a Liszt

Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei
Kutatócsoportjának vezetője.

A szinte felmérhetetlen gazdagságú középkori szekvenciakészletből a XVI. századi liturgikus rendezés után megmaradt négy tétel egyike a XI. századi, francia eredetű *Victimae paschali laudes*, húsvét ünnepének Európa-szerte legelterjedtebb, legismertebb szekvenciája volt.¹ A magyarországi törzsanyaghoz tartozó tétel huszonöt kottás forrásunkban maradt fenn.² Közülük három, késői pálos forrás elhagyta a 4a) *Credendum est magis soli ... félverset*.³ A szekvencia lényegében egységes melodikus anyagának legváltozékonyabb szakasza a harmadik verspár, melyben a szerzetesrendi (ferences, domonkos) és a késői zágrábi kéziratok⁴ hasonló zenei megoldásai élesen elválnak a többi kódexétől.

A magyarországi források közül csak a XVI. századi Csíksomlyói kancionáléban jegyezték fel a húsvéti prosa szerkezetét és dallamát hűségesen követő *Regina caelorum gaude* kezdetű Mária-szekvenciát.⁵ Nem tudjuk, hogy a XII. századi, rendkívül ritka, kizárólag délnémet —főként ágostonos (Seckau), elvétve bencés— szerkönyvekben megjelenő tételt⁶ milyen mintapéldányból másolta az erdélyi kódex scriptora, hiszen a csak apró variánsokat tartalmazó, alapvetően egységes külföldi kéziratok és a Csíksomlyói kancionále szövege között jelentős különbségek tűnnek fel. Az egy-egy szót érintő változatoknál, valamint a második versszak két félstrófájának cseréjénél sokkal szembetűnőbb

¹ Clemens BLUME—Henry Marriott BANNISTER (Hrsg.): *Thesauri Hymnologici Prosarium. Partis alterius volumen I. Liturgische Prosen des Übergangsstiles und der zweiten Epoche*. *Analecta Hymnica Medii Aevi* (a továbbiakban: AH) LIV. O. R. Reisland, Lipcse 1915. 12–14.

² H-Bn 172a, H-Bn Fol. lat. 3522, H-Bn Fol. lat. 3815, H-Bn Ms. Mus. 7240, H-Bu A 114, H-Bu A 115, H-Bu Cod. lat. 123, H-Efkö I. 1b, H-Efkö I. 3, H-Em S.N., H-Kf Ms. 302, HR-Za III.d.182, HR-Zu MR 6, HR-Zu MR 52, HR-Zu R 3612, HR-Zu R 4175, RO-AJ R I. 96, RO-BRbn I. F. 67, SK-BRsa 67, SK-BRm EL 18, SK-Sk Mus 1, TR-Itks 60, TR-Itks 68, kancionále, XVI. század, Csíksomlyó, Ferences Könyvtár, 5252 (CantCsik), graduále, 1524, Csíksomlyó, Ferences Könyvtár, 5261 (GradCsik). Hat forrás alapján kiadva: RAJECZKY Benjamin: *Melodiarium Hungariae Medii Aevi I. Hymni et Sequentiae*. Editio Musica, Budapest 1976². 204.

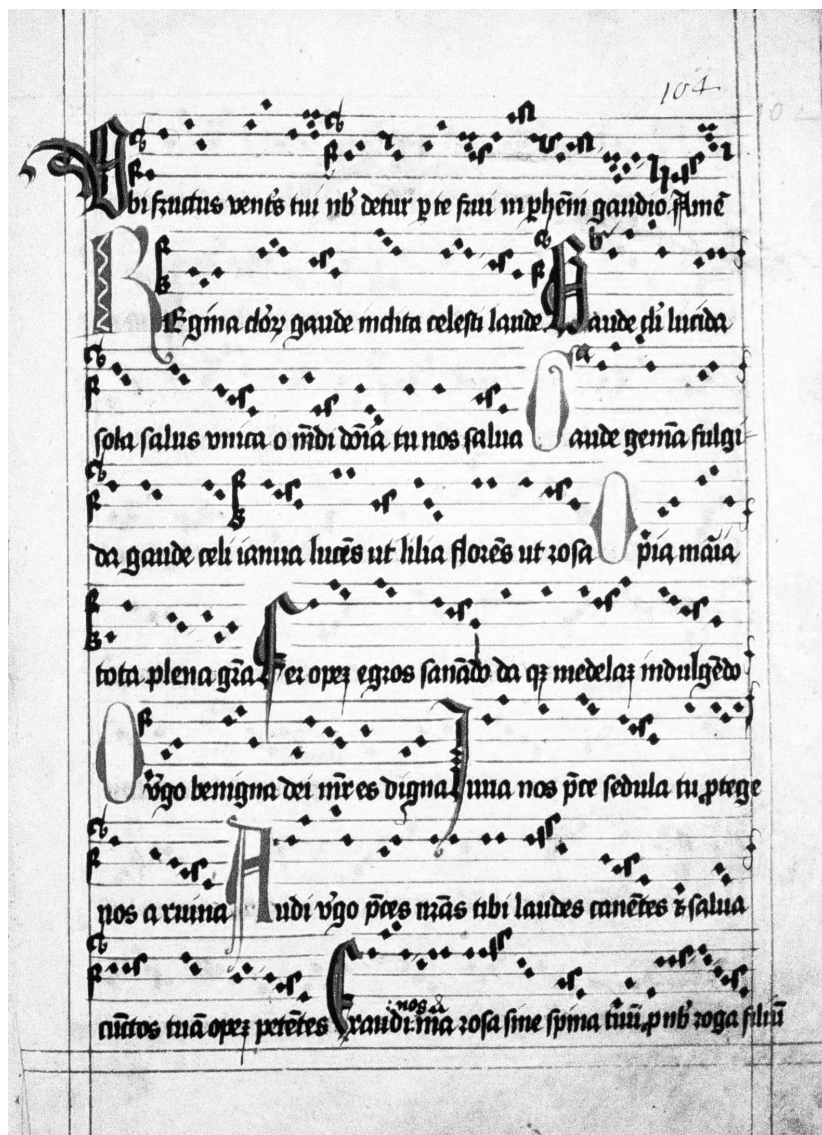
³ H-Bn Ms. Mus. 7240, HR-Zu R 3612, HR-Zu R 4175.

⁴ H-Em S.N., H-Kf Ms. 302, HR-Zu MR 6, HR-Zu MR 52, GradCsik.

⁵ CantCsik f. 104^r.

⁶ Guido Maria DREVES (Hrsg.): *Sequentiae ineditae. Liturgische Prosen des Mittelalters*. AH X. O. R. Reisland, Lipcse 1891. 82–83. Franz Karl PRAËL: *Psallat ecclesia mater. Studien zu Repertoire und Verwendung von Sequenzen in der Liturgie Österreichischer Augustinerchorherren vom 12. bis zum 16. Jahrhundert. Band I–II*. Klagenfurt 1987. II/263, 431. TÁBORSZKY Györgyi: *Studien zu Repertoire und liturgischer Verwendung von Sequenzen in mittelalterlichen österreichischen Benediktinerklöstern*. PhD-értekezés, Universität für Musik und darstellende Kunst, Grác 2012. 306, 569.

a 3b) szakasz második felétől kezdődő, két teljesen eltérő szöveg megjelenése, amelyre két lehetséges magyarázat adható. Vagy a külföldi szövegváltozatot tartalmazó mintapéldány textusának a kézirat lejegyzésekor történt helyi átalakításáról van szó, ami viszont az eltérő szótagszám miatt szükségszerűen zenei módosításokkal —többlethangok beiktatása— is járt, vagy a tétel ma ismeretlen eredetű mintapéldánya —és ez tűnik valószínűbbnek— már a csíksomlyói kéziratban szereplő variánst tartalmazta.

	Analecta Hymnica	Csíksomlyó
1)	Regina caelorum, gaude, Inclita caelesti laude.	Regina caelorum, gaude, Inclita caelesti laude.
2a)	Gaude, gemma <i>lucida</i> , Gaude, caeli ianua, Lucens, ut lilia, Florens, ut rosa.	<i>Gaude, caeli lucida</i> , Sola salus unica, O, mundi domina, Tu nos salva.
2b)	<i>Caeli porta fulgida</i> , Sola <i>tu</i> salus unica, O, mundi domina, Tu nos salva.	Gaude, gemma <i>fulgida</i> , Gaude, caeli ianua, Lucens, ut lilia, Florens, ut rosa.
3a)	O, pia Maria, Tota plena gratia, Fer opem aegros sanando, Daque medelam <i>culp</i> as indulgendo.	O, pia Maria, Tota plena gratia, Fer opem aegros sanando, Daque medelam indulgendo.
3b)	O, Virgo benigna, Dei mater es digna, <i>Per haec tua sollemnia</i> <i>Gaudia nobis dona perennia.</i>	O, Virgo benigna, Dei mater es digna, <i>Iuva nos prece sedula</i> , <i>Tu protege nos a ruina.</i>
4a)	<i>Caeli gaudet curia</i> , <i>Simul exsultat nunc aula</i> , <i>Qua potentissima regnat</i> <i>Maria.</i>	<i>Audi, virgo, preces nostras</i> , <i>Tibi laudes canentes</i> , <i>Et salva cunctos tuam opem</i> <i>petentes.</i>
4b)	<i>Ad te corda eleva</i> <i>Nostra iam tibi devota</i> , <i>Laetitia perfrui fac</i> <i>superna.</i>	<i>Exaudi nos, Maria</i> , <i>Rosa sine spina</i> , <i>Tuum pro nobis roga</i> <i>filium.</i>

A *Regina caelorum gaude* délnémet és magyar szövegváltozata

Virgini Mariae laudes kezdettel két szekvencia szerepel forrásainkban. A magyarországi kutatás eleinte vagy egyetlen prosát azonosított ezzel az incipittel,⁷ vagy a következő szó (*intonent*, illetve *concinant*) alapján különböztette meg a darabokat⁸ annak ellenére, hogy szövegvariánsként mindkettő megjelenik mindkét tételben. Holl Béla a textus első tényleges eltérését jelezve a második vers incipitjeivel (*O beata domina ...*, illetve *Eva tristis abstulit ...*) különítette el a két darabot, és —nyilvánvalóan a rubrikák alapján— mindkettőt húsvéti Mária-prosának tartotta.⁹

Mivel mindkét tétel szövegének és dallamának mintája a *Victimae paschali laudes* volt, melynek nemcsak zenei anyagát, hanem a textus egyes szavait, szófordulatait, olykor teljes sorait is átemelték, ez a liturgikus alkalmazás jogosnak tűnik, és teljes mértékben helytálló az *O beata domina ...* esetében. Egyrészt alig

⁷ RAJECZKY 1976², 17.

⁸ RAJECZKY 1976², 305.

⁹ KÖRMENDY Kinga (szerk.): Holl Béla: *Repertorium Hymnologicum Medii Aevi Hungariae. Initia Hymnorum, Officiorum Rhythmicorum, Sequentiarum, Troporum, Versuum Alleluaticorum Cantionumque. Fragmenta et Codices in Bibliothecis Hungariae Subsidia* 1. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 2012. 243, No. 800: *Virgini Mariae laudes concinant christiani / o beata domina: BMV tempore paschali*, No. 801: *Virgini Mariae laudes / intonant christiani / Eva tristis: BMV infra Pascham et Ascensionem*.

van olyan szerkönyvünk, mely csak az általános *De beata Virgine* felirattal látná el a szekvenciát és a rubrikában ne utalna a húsvéti időben való használatára (*Tempore paschali de beata Virgine, In die Paschae usque ad Ascensionis, De beata Virgine post Resurrectionem*, stb.). Másrészt, a szöveg tartalma egyértelműen húsvéti vonatkozású,¹⁰ így kijelölése az egyházi évnek erre a szakaszára teljesen indokolt.

Kevésbé egyértelmű a helyzet az *Eva tristis abstulit ...* esetében. Forrásaink túlnyomó többsége ezt a prosát is a húsvéti időszakra írja elő¹¹ annak ellenére, hogy a szövegben csak egyetlen utalást találunk a feltámadásra (2b), helyette sokkal inkább Mária istenanyasága kerül a középpontba.¹² A minden jel szerint eredetileg nem a húsvéti, hanem a karácsonyi időre szánt tétel feltehetően a mintájára való erős asszociáció miatt —a szöveg tartalmának figyelmen kívül hagyásával vagy igen tág értelmezésével— hazánkban és külföldön is nagyon hamar a húsvéti ünnepkör darabjává vált.

Tovább nehezíti a két szekvencia szétválasztását és szöveghagyományuk megállapítását az erdélyi szász forrásokban szereplő változat,¹³ mely a két tétel szövegének párhuzam nélkül álló, furcsa kompilációja. Ezekben a kódexekben az *O beata domina ...* kapott helyet, ám annak 3b) strófája —*Tu prece nos pia ...*— a 3a) helyére került, a 3b) félverset pedig az *Eva tristis abstulit ...* 3b) és 3a) félstrófaiból állították össze *Angelus est testis ...* kezdettel. A 4b) versszaknak a *Victimae paschali laudes*-ből kölcsönzött *Scimus Christum surrexisse a mortuis vere* mondatát is az *Eva tristis abstulit ...* azonos helyzetben szereplő *Scimus Christum processisse ex Maria vere* textusára cserélték. Ez az ismeretlen eredetű szövegváltozat a XIV. századtól kezdve az erdélyi szász kéziratok sajátosságává, jellegzetességévé vált.

O beata domina ...	O beata domina ... (szászok)	Eva tristis abstulit ...
3a) Da nobis, Maria, virgo clemens et pia, aspectu Christi viventis et gloria frui resurgentis.	Tu prece nos pia Christo reconcilia, quae sola mater intacta et Verbi Dei genitrix es facta.	Dic nobis, Maria, virgo clemens et pia: quomodo facta es genitrix, cum sis plasma ex te nascentis?
3b) Tu prece nos pia Christo reconcilia, quae sola mater intacta es genitrix Verbi Dei facta.	Angelus est testis ad te missus caelestis: quomodo facta es genitrix, cum tu sis plasma de te nascentis?	«Angelus est testis ad me missus caelestis: natus est ex me spes mea, sed incredula manet Iudaea.»

¹⁰ 2b) *Fiant per te liberi / a fermento veteri / victimae paschalis / perceptores.* 3a) *Da nobis, Maria, / virgo clemens et pia, / aspectu Christi viventis / et gloria frui resurgentis. [...]* 4a) *Credendum est ex te Deum / et hominem natum / surrexisse / glorificatum.* 4b) *Scimus Christum surrexisse / a mortuis vere, / conserva, mater, / nos et tuere. Alleluia.*

¹¹ *Tempore paschali de beata Virgine, De beata Virgine post Pascha, De beata Virgine post Resurrectionem, De sancta Maria infra Pascha et Ascensionem*, stb.

¹² 2a) *Eva tristis abstulit, / sed Maria protulit / natum, qui redemit / peccatores.* 2b) *Mors et vita duello / confligere mirando, / Mariae filius / regnat vivus.* 3a) *Dic nobis, Maria, / virgo clemens et pia, / quomodo facta es genitrix, / cum sis plasma ex te nascentis?* 3b) *«Angelus est testis, ad me missus caelestis, / natus est ex me spes mea, / sed incredula manet Iudaea.»* 4a) *Credendum est magis soli / Gabrieli forti, / quam Iudaeorum / pravae cohorti.* 4b) *Scimus Christum processisse / ex Maria vere; / tu nobis, nate / Rex, miserere. Alleluia.*

¹³ RO-BRbn I. F. 67, RO-Sb 595, RO-Sb 665, RO-Sb 759, Gyergyói misszále, 1428, Gyergyószentmiklós, Katolikus plébánia, 845 (MissGyer).

4b) Scimus Christum surrexisse a mortuis vere; conserva, mater, nos et tuere. Alleluia.	Scimus Christum processisse ex Maria vere; conserva, mater, nos et tuere. Alleluia.	Scimus Christum processisse ex Maria vere; tu nobis, nate Rex, miserere. Alleluia.
--	--	---

A két *Virgini Mariae laudes*-tétel magyarországi forrásai alapján úgy tűnik, nem véletlenszerűen bukkant fel egyik vagy másik a kéziratokban és nyomtatványokban, hanem az egyes rítusok, egyházi intézmények szokásrendje döntött a választásban. Ma csak négy olyan kódexről tudunk, mely mindkét szekvenciát tartalmazza.¹⁴ A központi, esztergomi hagyományt képviselő kéziratokban és nyomtatott misekönyvekben szinte kivétel nélkül a korábbi, XII. századi, francia eredetű, elsősorban francia, német, osztrák ágostonos és benedécs szerkönyvekben gyakori *Eva tristis abstulit ...* szerepel.¹⁵ Esztergomon kívül az erdélyi források is ezt részesítették előnyben.¹⁶ A XIII. századi, domonkos *O beata domina ...* a zágrábi szerkönyvek mellett¹⁷ —kissé meglepő módon— pálos forrásokban kapott helyet.¹⁸ Ugyanezt a tételt választották a felvidéki¹⁹ és —az előzőekben tárgyalt szövegváltozattal— az erdélyi szász kéziratok is. Hogy a remeterendi és a peremvidéki misekönyvek és graduálék miért e mellett a szekvencia mellett döntöttek, nem tudjuk, a déli püspökség választásának hátterében viszont nagy valószínűséggel a domonkosok befolyása állhat. A rend liturgikus mintakódexéül szolgáló, kötelező érvényű *Correctorium* előírását követve²⁰ ugyanis mind a hazai, mind a külföldi koldulórendi szerkönyvek az *O beata domina ...*-t írták elő a húsvéti idő Mária-tételeként.²¹ A szekvencia valószínűleg a XIV. század elején tevékenykedő Agostino Gazzotti domonkos püspök liturgikus reformjának eredményeként került a zágrábi forrásokba.

¹⁴ H-Bn 216, H-Efkö I. 3, PL-GNd 150, TR-Itks 68.

¹⁵ H-Bn 215, H-Bn 218, H-Bn 220, H-Bn 222, H-Bn 359, RO-AJ R II. 134, SK-BRm EL 11, *Missale Strigoniense* 1484, 1490, 1493, 1498, 1500, 1503, 1508, 1511, 1512, 1513, 1514, 1518 (MissStrig). Ld. BLUME—BANNISTER 1915, 27–29. Jerzy PIKULIK: *Indeks sekwencji w polskich rękopisach muzycznych. * Sekwencje zespołu rękopisów tarnowskich*. Akademia Teologii Katolickiej, Varsó 1974. 147, No. 469. PRAEL 1987, II/331, 436. Raffaella CAMILOT-OSWALD (Hrsg.): *Die liturgischen Musikhandschriften aus dem mittelalterlichen Patriarchat Aquileia Teilband 1*. Monumenta Monodica Medii Aevi Subsidia Band II. Bärenreiter, Kassel, Basel etc. 1997. C. Jurij SNOJ: „The Repertoire of Sequences in the Eastern Part of the Patriarchate of Aquileia”, in László DOBSZAY (ed.): *Papers Read at the IMS Intercongressional Symposium and the 10th Meeting of the CANTUS PLANUS Budapest & Visegrád*, 2000. Liszt Ferenc Academy of Music, Budapest 2003. Volume 2, 236. TÁBORSZKY 2012, 308, 626.

¹⁶ H-Bn Fol. lat. 3815, CantCsik. A tétel további forrásai: H-Bn 91, H-Bn 395, H-Bn 435, HR-Zk 355.

¹⁷ H-Kf Ms. 302, HR-Za IV.c.59, HR-Zu MR 6, HR-Zu MR 13, HR-Zu MR 133, HR-Zu MR 170, *Missale Zagrabienne*, Velence 1511 (MissZag 1511).

¹⁸ A-GÖ 107, A-GÖ 234, H-Bu A 115, *Missale Ordinis Fratrum Eremitarum Sancti Pauli primi Eremitae*, Velence 1514, továbbá: SK-BRm EL 13.

¹⁹ H-Bn 172a, RO-AJ R I. 23, SK-Sk Mus 1.

²⁰ *Ecclesiasticum officium secundum ordinem Fratrum Praedicatorum*. I-Rss XIV L1, GB-Lbl Add. 23935.

²¹ H-Em S.N., RO-AJ R I. 25, RO-AJ R I. 50. A tétel további forrásai: H-Bn 219, H-Bn 377, H-Bn Fol. lat. 3522, H-Efkö I. 1b, H-Efkö I. 20, H-EG U₂ VI. 5, US-NYpm M.A.G. 7. Ld. BLUME—BANNISTER 1915, 31–32. PIKULIK 1974, 146, No. 468. PRAEL 1987, II/330, 436. CAMILOT-OSWALD 1997, C. Barry GRAHAM (ed.): *The Litoměřice Gradual of 1517 (Lovosice, Státní okresní archiv Litoměřice, IV C 1)*. Monumenta Liturgica Bohemica I. k. n., Prága 1999. 256. TÁBORSZKY 2012, 308, 627.

A mintául szolgáló *Victimae paschali laudes* szerkezetéhez és melodikus anyagához való rendkívül következetes ragaszkodás miatt mindkét költemény változtatás és sajátos zenei megoldások alkalmazása nélkül illeszkedett a húsvéti prosa dallamára.

Az *O beata beatorum martyrum sollemnia* kontrafaktumai

Szintén három Mária-költemény szövegét alkalmazták —a mintadallam jelentősebb módosítása nélkül— a vértanúk közös tételének, a XI. századi, német eredetű *O beata beatorum martyrum sollemnia*-nak zenei anyagára. Az elsősorban német, osztrák ágostonos és bencés, észak-itáliai, cseh, morva és lengyel területen népszerű prosának,²² mely Magyarország valamennyi hagyományában helyet kapott, tizenegy hazai kottás feljegyzését ismerjük.²³

Johannes Jenstein prágai érsek (1379–1396) Mária Látogatásának ünnepére készült *Ave Verbi Dei parens* kezdetű tétele leggyakrabban cseh, morva, lengyel, osztrák ágostonos és bencés forrásokban szerepel.²⁴ A magyar törzsanyaghoz tartozó szekvencia Esztergomban és Erdélyben volt a legnépszerűbb, a Felvidéken ritkán, Zágrábban pedig egyszer sem tűnt fel.

Annak ellenére, hogy a szekvenciát több esztergomi misekönyv is tartalmazza, dallamával együtt csak három erdélyi szász kéziratban és az Ulászló-graduáléban maradt fenn.²⁵ A források azonos származási helye magyarázhatja a mintadallam régióra jellemző zenei megoldásainak megjelenését a kontrafaktumban, illetve a kéziratok dallamai közötti igen csekély eltéréseket.

Egy másik vizitációs szekvenciának, az *O felicem genitricem* kezdetűnek mindaddig nem ismertük magyarországi forrását, hazai előfordulásáról, használatáról nem volt tudomásunk. A közelmúltban két kottás kézírata bukkant fel, mindkettő Erdélyből.²⁶

²² Clemens BLUME (Hrsg.): *Thesauri Hymnologici Prosarium. Partis alterius volumen II. Liturgische Prosen zweiter Epoche auf Feste der Heiligen*. AH LV. O. R. Reisland, Lipcse 1922. 20–21. Janez HÖFLER: „Rekonstrukcija srednjeveškega sekvenciarija v osrednji Sloveniji”, *Muzikološki zbornik/Musicological Annual III*. Ljubljana 1967. 14. PIKULIK 1974, 108–109, No. 312. PRAßL 1987, II/224, 418. CAMILOT-OSWALD 1997, CI. GRAHAM 1999, 251. SNOJ 2003, 235. TÁBORSZKY 2012, 289, 546, továbbá: CZ-Bam 6/11, CZ-HKm 40 (II A 2), CZ-OLu M III 6, CZ-OLu M III 7, CZ-OLu M III 8, CZ-Pak P 8, CZ-Pn I A 46, CZ-Pn XIII B 8, CZ-Pn XIII B 17, CZ-Pn XIV D 12, CZ-Pu XII A 21, CZ-Pu XIII A 5c, CZ-Pu XIV A 1, H-Bn 93, PL-GNd 195, PL-Kj 1267, PL-Kk 1, PL-Kk 3, PL-Kk 6, PL-Kk 8, PL-Kk 43, PL-Kk 44, PL-Kk 45, PL-LZa s. sign., PL-WRk 56, PL-WRu 7566, PL-WRu I F 386.

²³ H-Bn 172a, H-Efkö I. 1b, H-Efkö I. 3, HR-Zu MR 6, RO-AJ R I. 96, RO-Mbe s. sign., RO-Sb 759, SK-BRsa 67, SK-Sk Mus 1, TR-Itks 68, CantCsik. Öt forrás alapján kiadva: RAJECZKY 1976², 215.

²⁴ Guido Maria DREVES (Hrsg.): *Lateinische Hymnendichter des Mittelalters*. AH XLVIII. O. R. Reisland, Lipcse 1905. 423–424. PIKULIK 1974, 49–50, No. 64. PRAßL 1987, II/53, 381, 384. TÁBORSZKY 2012, 265, 303, 391.

²⁵ RO-Mbe s. sign., RO-Sb 665, RO-Sb 759, H-Efkö I. 3. A szekvencia ötödik kottás forrása, a Csíksomlyói kancionále (CantCsik) az *In caelesti ierarchia* kontrafaktumaként közli a tételt.

²⁶ RO-Sb 665, CantCsik.

A költemény eredetileg nem a liturgikus gyakorlatnak készült, hanem Bernhardus Morlanensis cluny-i szerzetes († 1140 körül) Mariale-ciklusának részét alkotta.²⁷ A strófákat a XIV. században —nagy valószínűséggel cseh területen— emelték ki a sorozatból, s kezdték önállóan, szekvenciaként használni. A prosa nem vált széles körben ismertté, összeállításának helyén kívül csak néhány német, osztrák ágostonos és bencés, valamint lengyel kéziratban, illetve nyomtatványban tűnik fel,²⁸ ám sohasem egyedülként, hanem más vizitációs tételek között, egyértelműen az ünnep nyolcadának egyik választható darabjaként, a készlet kibővítéseként.

Viszonylag szűk körű és ritka megjelenésén kívül feltehetően a szekvencia *alia*, *ad libitum* jellege lehetett a másik oka annak, hogy hazánkban nem a mindennapi liturgia végzéséhez szükséges könyvek, misszálék vagy graduálék vették fel repertoárjukba, hanem egy szebeni konfraternitás számára összeállított *Liber specialis missarum*, és a túlnyomórészt votívmiséket tartalmazó Csíksomlyói kancionále.

A XIV. század végén íródott szebeni kódex végére utólag másolták be a Visitatio vigiliáján, napján, nyolcadában és oktávján mondandó, éneklendő miséket. A sorozat fontosságát és talán újdonságát jelzi, hogy valamennyi énektétel, sőt még az evangélium második része is, kottájával együtt szerepel az egyébként hangjelzés nélküli kéziratban, mely a magyar források közül a legbősegebb, a szükségeset messze meghaladó összeállítást —az ünnep hat propriumtételén (introitus, graduále, Alleluja, szekvencia, offertórium, kommúnió) kívül még két Alleluját és három szekvenciát— tartalmaz.

A Szebenihez hasonlóan gazdag a Csíksomlyói kancionále vizitációs anyaga is, hiszen az első részben közölt két misén kívül a prosariumban négy Alleluja és három szekvencia jelenik meg. A magyar hagyományokon belül az erdélyi forrásokban a saját tételeknek ez a kiemelkedően magas száma az ünnep megkülönböztetett fontosságára, kiemelt jelentőségére utal.

Az *O felicem genitricem* dallama —néhány apró eltéréstől és a záró *Amen*-től eltekintve— azonos a két erdélyi forrásban.

Az *Analecta Hymnica* egyetlen kéziratból, a Szepesi graduáléból közölte az *O Maria virgo dia* kezdetű szekvenciát.²⁹ A tételnek jelenleg még két feljegyzésről tudunk: a XVI. század elejéről származó Brassói graduáléről³⁰ és egy 1526 körül másolt sziléziai kézitról.³¹

²⁷ Guido Maria DREVES (Hrsg.): *Lateinische Hymnendichter des Mittelalters*. AH L. O. R. Reisland, Lipcse 1907. 424–465.

²⁸ BLUME—BANNISTER 1915, 378–379. PIKULIK 1974, 110, No. 316. PRAËL 1987, II/228, 430. GRAHAM 1999, lxxiv, továbbá: A-Gu 17, CZ-Pn XIII B 8, CZ-Pu XIII A 5c, PL-Kk 1, PL-Kk 44, PL-WRu B 1714, *Missale Numburgense*, Nürnberg 1501, *Missale Cracoviense*, Nürnberg 1493 (*MissKrak* 1493), *Missale dominorum Teutonicorum*, Nürnberg 1499 (*MissODT* 1499).

²⁹ Clemens BLUME (Hrsg.): *Sequentiae ineditae. Liturgische Prosen des Mittelalters*. AH XXXIV. O. R. Reisland, Lipcse 1900. 117–118.

³⁰ RO-Sb 759.

³¹ PIKULIK 1974, 110, No. 318.

Az erdélyi szász kódex és a Szepesi graduále prosái között olyan jelentősek az eltérések, hogy azok valószínűtlenné tesznek bármiféle közvetlen kapcsolatot közöttük. A különbségek egyik része a szöveget érinti,³² ám ezeknél sokkal figyelemreméltóbbak a zenei variánsok.

Míg a 2–5. verspár hangról-hangra megegyezik a két graduálében, az első és a hetedik (záró) strófa záratainál a mintadallam eltérő változatai jelennek meg. A legjelentősebb módosítás a szepesi kézirat hatodik versszakában tűnik fel. Míg a brassói kódex —egyetlen melizma beiktatásától eltekintve— ebben a szakaszban is hűségesen átveszi az *O beata beatorum martyrum sollemnia* zenei anyagát, addig a felvidéki forrás a hatodik vers dallamát elhagyja, és helyette a harmadikra illeszti a strófát. Nem tudjuk, mi állhatott a háttérben ennek az átalakításnak, hiszen indokolatlanná tette a mártírok, illetve a Mária tiszteletére készült költemények teljesen azonos szerkezete, megegyező versszak, sor- és szótagszáma.

3a) Fi-de, vo-to, cor-de to-to Ad-hae-se-runt Do-mi-no,
3b) Et in-vi-cti sunt ad-di-cti A-tro-ci mar-ty-ri-o.
6a) Vir-ga Ies-se, no-stram es-se Te fau-tri-cem pe-ti-mus;
6b) O-ra Pa-trem, nam te ma-trem Na-tus ad-dit o-pti-mus.

6a) Er-go fa-cti co-he-re-des Chri-sto in cae-le-sti-bus
6b) A-pud i-psum vo-ta no-stra Pro-mo-ve-te pre-ci-bus,
6a) Vir-ga Ies-se, no-stram es-se Te fau-tri-cem pe-ti-mus;
6b) O-ra Pa-trem, nam te ma-trem Na-tus ad-dit o-pti-mus.

O Maria virgo dia 6. versszak.

A három, egymástól távol eső terület —Barcaság, Szepesség, Szilécia— egy-egy adata nem teszi lehetővé az *O Maria virgo dia* keletkezéstörténetének, útvonalának rekonstruálását. A feljegyzésekben mindenesetre közös, hogy azonos nemzetiségű, német használói körnek készültek. Ha nem szepesi eredetű a tétel —amint azt a jelenleg rendelkezésünkre álló kódexek kora alapján jogosan gondolhatnánk—, akkor talán valamelyik német régió jöhetne számításba keletkezési helyként.

³² 1b) *Castitatis lilium / speculum*, 2a) *Stella maris appellaris / salutaris*, 2b) *Legis / Regis glossa*, 3a) *Spes sanctorum dux / Spes reorum lux*, 4a) *Nobis laudem tribuas / Nobis laude praebeas*, 5a) *Ut clangore et amore / clamore*.

A *Gaude mater luminis* kontrafaktuma

A XII. században, a salzburgi érsekség területén íródott *Gaude mater luminis* Mária-szekvencia gyorsan utat talált Észak-Itália, Cseh- és Lengyelország felé, és ezekben a hagyományokban tartósan gyökeret vert, folyamatosan, széles körben használatban maradt.³³ A tétel, melynek első magyarországi feljegyzései a XIV. század első feléből származnak, a XVI. század elejéig —Zágráb kivételével— minden hazai rítusban feltűnt, de sehol sem vált a repertoár szerves részévé, és egyetlen nyomtatványunkba sem került be.³⁴ A Zágrábra és a nyomtatott misekönyvekre vonatkozó megállapításunk azonban finomításra szorul.

Gaude mater luminis incipittel valóban nem találunk szekvenciát egyik forráscsoportban sem. A rövid, mindössze négy verspárból álló költemény harmadik-negyedik strófája *Te honorant superi* kezdettel a déli egyházmegye két kódexében és nyomtatott misszáléjában azonban helyet kapott.³⁵ Ez a divízió-szekvencia ma kizárólag Zágrábból ismert,³⁶ és a püspökség sajátos gyakorlatára vet fényt.

Zágráb a környező tradícióknál jóval gyakrabban írt elő tételrészleteket, hiszen kilenc szekvencia második szakaszát önállóan (is) használta.³⁷ Két divízió-szekvencia teljes alakját ma nem adhatjuk meg a déli püspökségből, más magyar hagyományból viszont igen,³⁸ egy húsvéti tételnek azonban hazánkban semmi nyoma.³⁹ Bár az általános gyakorlat szerint ezek a költemények a kiválasztott versszaktól a tétel végéig elhangzottak, Zágrábban egy alkalommal, kissé rendhagyó módon, egy kivágot, három belső strófát alkalmaztak önálló darabként

³³ BLUME—BANNISTER 1915, 358–360. HÖFLER 1967, 15. PIKULIK 1974, 74, No. 165. PRAEL 1987, II/125, 428–429. CAMILOT—OSWALD 1997, C. GRAHAM 1999, 257. SNOJ 2003, 234. TÁBORSZKY 2012, 348, 460, továbbá: CZ-Pn XIII B 8, CZ-Pn XIV D 12, D-Mu 2° Cod. ms. 156, PL-Kk 1, PL-Kk 6, PL-Kk 8, *Graduale Pataviense*, Bécs 1511 (GradPat 1511), *Missale Cracoviense*, Mainz 1484 (MissKrak 1484), MissKrak 1493, MissODT 1499, *Missale Salisburgense*, Nürnberg 1498, *Missale Vratislaviense*, Mainz 1483.

³⁴ H-Bn 94, H-Bn 95, H-Bn 219, H-Bn 435, RO-AJ R I. 23, RO-Mbe s. sign., RO-Sb 595, RO-Sb 759, SK-BRm EL 18, SK-Sk Mus 1.

³⁵ HR-Zu MR 133, HR-Zu MR 170, MissZag 1511.

³⁶ Az *Analecta Hymnica* a szekvenciát csak a nyomtatott misekönyvből közölte, és nem utalt divízió voltára. Ld. Guido Maria DREVES (Hrsg.): *Sequentiae ineditae. Liturgische Prosen des Mittelalters*. AH VIII. O. R. Reisland, Lipcse 1890. 70. Holl Béla már azonosította a kódexeket is, és megadta a teljes tétel címét. Ld. KÖRMENDY 2012, 230, No. 760.

³⁷ *Caeli quondam roraverunt* (*Imperatrix gloriosa potens et imperiosa div.*), *Dic nobis Maria* (*Victimae paschali laudes div.*), *Florens Iesse virgula* (*Ave novi luminis stella promens radium div.*), *Illuxit dies quam fecit Dominus* (*Laudes Salvatori voce modulemur supplici div.*), *In ara crucis hostiam* (*Laudes Christo redempti voce modulemur supplici div.*), *Isaias cecinit synagoga meminit* (*Laetabundus exsultat fidelis chorus div.*), *Regis mater et regina* (*Ave sidus lux dierum div.*, KÖRMENDY 2012, 199, No. 644. tévesen: *Ave mundi spes Maria div.*), *Te collaudat caelestis curia* (*Ave Maria gratia plena div.*, KÖRMENDY 2012, 230, No. 759. tévesen: *Gaude mater luminis div.*), *Te honorant superi* (*Gaude mater luminis div.*). Holl Béla nem jelzi négy tétel (*Caeli quondam roraverunt*, *Florens Iesse virgula*, *Illuxit dies quam fecit Dominus*, *In ara crucis hostiam*) divízió voltát (KÖRMENDY 2012, 61, No. 127, 96, No. 254, 124, No. 361, 126, No. 368.), melyek közül az elsőt az *Analecta Hymnica* sem adatolja. Ld. DREVES 1890, 72.

³⁸ *Ave novi luminis stella promens radium*, *Gaude mater luminis*.

³⁹ *Laudes Christo redempti voce modulemur supplici*.

(*Florens lesse virgula*), máskor pedig nem az a), hanem a b) félverstől indították a tételrészletet (*Te collaudat caelestis curia*). A divízió-szekvenciák megjelenését nem tekinthetjük késői fejleménynek, hiszen már a XIV. század elején megtalálhatók a zágrábi forrásokban. Alkalmazásuk háttérében nagy valószínűséggel egy tudatosan kialakított rendszer megvalósításának az igénye állhat.

Zágrábban a teljes egyházi esztendő —húsvéti idő, pünkösdi nyolcada, évközi idő, votív Mária-misék— szekvenciarendjét átgondolt terv, azonos rendszer alapján állították össze, nem bízva semmit a véletlenre, az egyéni döntésekre. A szekvenciák elrendezésének lényege egy megadott tételkészlet darabjainak pontosan előírt rend szerinti váltogatása volt. Ennek megvalósításához —különösen a Mária-sorozat esetében, ahol a hét minden napjára több, a különböző rangú ünnepeknek megfelelő tételt jelöltek ki— viszonylag sok szekvenciára volt szükség.⁴⁰ Ha el akarták kerülni az új tételek bevezetésével (írásával?) járó feladatokat, kézenfekvőbbnek és egyszerűbbnek tűnhetett a már ismert darabok részleteinek, divízióinak kijelölése.

Magyarországon a *Gaude mater luminis* dallamhagyománya nem volt egyseges. Az Esztergomi Missale Notatum —nagy valószínűséggel közvetlen átvétel eredményeként— még a német szerkönyvek deuterus (*e*) tónusú zenei anyagával közölte a költeményt.⁴¹ A XV–XVI. században, két erdélyi szász kódexben és a Szepesi graduáléban viszont már egy tritus (*f*) tónusú dallam bukkan fel, melynek forrását Rajeczky Benjamin cseh területen valószínűsítette.⁴² Ám a cseh énekeskönyvekben a német kéziratok *e* dallamát találjuk.⁴³

Peremvidéki szerkönyveink zenei párhuzamára nem itt, hanem lengyel kódexekben akadunk. ⁴⁴ A régió graduáléinak adatai alapján —melyek közül a legkorábbi egy 1300 körül másolt wíslícai kézirat— úgy tűnik, valamennyi lengyel részahagyomány (Krakkó, Gnénza/Gnieszno, Boroszló/Wrocław) ugyanazt a magyar kódexekben is szereplő *f* dallamot részesítette előnyben, a németet pedig teljes mértékben mellőzte. Semmilyen adat nem áll rendelkezésünkre arra vonatkozóan, hogy a szöveggel együtt vajon a deuterus dallamváltozat is eljutott-e a területre, amelyet később felváltott a tritus alak, vagy rögtön ez utób-

⁴⁰ húsvéti idő: *In ara crucis hostiam, Illuxit dies quam fecit Dominus, Surgit Christus cum trophaeo*, pünkösdi nyolcada: *Veni Sancte Spiritus, Veni Spiritus consolator alme*, évközi idő: *Veni Sancte Spiritus, Omnes una celebremus, In valle miseriae*. Mária-ciklus: vasárnap: *Hodiernae lux diei celebris in matris Dei*, hétfő: *Ave virgo virginum, Regis mater et regina*, kedd: *Ave virgo gratiosa virgo mater gloriosa, Mariae praeconio*, szerda: *Ave virgo gloriosa caeli iubar mundi rosa, Te honorant superi*, csütörtök: *Salvatoris mater pia, Te collaudat caelestis curia*, péntek: *Salutis exordium, Florens lesse virgula*, szombat: *Caeli quondam roraverunt, Iubilemus in hac die, Imperatrix gloriosa*.

⁴¹ SK-BRm EL 18 f. 24^v [349^v]. Kiadva: RAJECZKY Benjamin: *Melodiarium Hungariae Medii Aevi I. Hymni et Sequentiae. Pótkötet*. Editio Musica, Budapest 1982. 61. A német források dallamaihoz ld. D-Mu 2° Cod. ms. 156 f. 214^v, GradPat 1511 f. 280^v, stb.

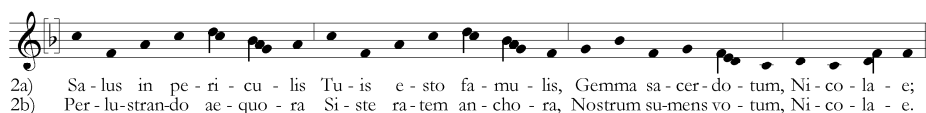
⁴² RO-Mbe s. sign. p. 114, RO-Sb 759 f. 158^r, SK-Sk Mus 1 f. II/80^r. Két forrás alapján kiadva: RAJECZKY 1982, 76, a tétel jegyzete: 103.

⁴³ Ld. CZ-Pak P 8 f. 265^v, CZ-Pu XIII A 5c f. 330^r.

⁴⁴ PL-GNd 195 p. 455, PL-Kj 1267 f. 82^r, PL-Kk 44 f. 178^r, PL-Kk 45 f. 294^r, PL-Kl s. sign. f. 220^v, PL-ŁZa s. sign. f. 212^v, PL-WRu 7566 f. 229^v, PL-WRu I F 386 f. 366^r, PL-WRu M 1194 f. 296^r.

bival terjedt el a tétel. Mint ahogy arra sem, hogy a nagy valószínűséggel lengyel földön készült változat mikor és milyen kapcsolatok révén került a németek lakta magyar térségekbe.

A deuterus dallamon hazánkban egy igen ritka, Miklós ünnepére készült költemény szólalt meg. A *Sancte Dei pontifex* legelső, XIII. századi, cseh és morva feljegyzéseit⁴⁵ magyar,⁴⁶ majd lengyel⁴⁷ példák követik. Forrásaink újra a mellékhangyományok, főként Erdély kéziratai közé tartoznak. A Mária- és a Miklós-tételek teljesen megegyező szerkezete miatt az új szöveg alkalmazása nem okozott gondot. Három kottás kódexünk közül az Ulászló-graduále és a Medgyesi sequentiarium szinte hangról hangra azonos dallamot közöl, mely a harmadik verspárban tér el leginkább mintájától. A XVI. század elején másolt Nyitrai graduále zenei megoldása —a második strófa kezdetétől eltekintve— viszont igen közel áll a XIV. századi esztergomi kézirat *Gaude mater luminis*-dallamához.

*A Sancte Dei pontifex lengyel dallamváltozata.*⁴⁸

⁴⁵ BLUME 1922, 299–300.

⁴⁶ H-Efkő I. 3, RO-Mbe s. sign., RO-Sb 665, SK-BRsa 67, MissGyer, Heltaui misszále, Nagydísznód, evangélikus plébánia, s. sign. (MissHel). Egy forrás alapján kiadva: RAJECZKY 1976, 220.

⁴⁷ PIKULIK 1974, 130, No. 410.

⁴⁸ PL-PE Rps. L 2 f. 112^v.

A *Sancte Dei pontifex* rendelkezésünkre álló XIII. századi cseh és morva kéziratok hangjelzés nélkül tartalmazzák a tétel szövegét, így nem tudjuk, hogy feltételezett keletkezési helyén milyen dallamon szólalt meg a költemény.⁴⁹ Lengyelországban viszont nem a deuterus, hanem a Mária-szekvenciának a területén ismert tritus változatára illesztették a textust. (Lásd a kottát az előző lapon.)

Mindezek alapján azt feltételezhetjük, hogy míg a *Gaude mater luminis* a központi hagyományba német területről, a peremvidéki forrásokba viszont valamelyik lengyel tradícióból érkezhetett, addig *Sancte Dei pontifex* kezdetű kontrafaktuma semmiképpen sem lehet lengyel átvétel, hanem talán közvetlenül cseh-morva kéziratokból vált ismertté Magyarországon.

A *Summi triumphum regis* kontrafaktuma

A Notkernek tulajdonított, mennybemeneteli *Summi triumphum regis* elsősorban német, észak-itáliai és cseh forrásokban volt gyakori, de elvétve morva és lengyel kéziratokban is helyet kapott.⁵⁰ A magyar törzsanyaghoz tartozó szekvencia, melynek használatától csak a zágrábi püspökség zárkózott el, kéziratossá és nyomtatott misekönyveink állandó darabja volt.⁵¹ A tíz hangjelzett kódexünkben szereplő tétel egységes, kevésbé variálódó protus (*d*) dallamára⁵² egy Szent György tiszteletére készült költemény szövege illeszkedett.

A magyar szekvenciakészlet törzsanyagához tartozó, tizenegy kottás forrásunk⁵³ mellett számos kéziratossá, valamint nyomtatott misekönyvünkben⁵⁴ közölt *Martyr milesque Christi* eredetére vonatkozóan több elképzelés született.

⁴⁹ CZ-Bam 6/11 f. 175^r, CZ-Pn XIII B 17 f. 181^v.

⁵⁰ Clemens BLUME—Henry Marriott BANNISTER (Hrsg.): *Thesauri Hymnologici Prosarium. Pars prior. Liturgische Prosen erster Epoche aus den Sequenzschulen des Abendlandes*. AH LIII. O. R. Reisländ, Lipcse 1911. 114–116. HÖFLER 1967, 13. PIKULIK 1974, 137, No. 431. PRAEL 1987, II/310, 355–356. CAMILOT-OSWALD 1997, XCVI. GRAHAM 1999, 221. SNOJ 2003, 236. TÁBORSZKY 2012, 290, 610, továbbá: CZ-Bam 6/11, CZ-HKm 40 (II A 2), CZ-OLu M III 8, CZ-Pak P 8, CZ-Pn I A 46, CZ-Pn XIII B 8, CZ-Pn XIII B 17, CZ-Pn XIV D 12, CZ-Pu XII A 21, CZ-Pu XIII A 5c, H-Bn 93, I-Rvat Mss. Rossi 76, PL-WRk 56, PL-WRu B 1714, MissKrak 1493, MissODT 1499, *Missale ordinis fratrum eremitarum sancti Augustini*, Nürnberg 1491, *Missale Pragense*, Lipcse 1498.

⁵¹ A-GÖ 107, H-Bn 91, H-Bn 92, H-Bn 94, H-Bn 95, H-Bn 215, H-Bn 216, H-Bn 218, H-Bn 219, H-Bn 220, H-Bn 222, H-Bn 395, H-Bu Cod. lat. 106, H-Efkö I. 20, RO-AJ R I. 23, RO-AJ R II. 134, RO-Sb 595, RO-Sb 665, SK-BRm EL 11, SK-BRm EL 13, US-NYpm M.A.G. 7, MissGyer, MissHel, MissStrig 1490, 1493, 1498, 1500, 1503, 1508, 1511, 1512, 1513, 1514, 1518.

⁵² H-Bn 172a, H-Efkö I. 1b, H-Efkö I. 3, RO-AJ R I. 96, RO-BRbn I. F. 67, RO-Mbe s. sign., RO-Sb 759, SK-BRm EL 18, TR-Itks 68, CantCsik. Három forrás alapján kiadva: RAJECZKY 1976², 152.

⁵³ H-Bn Fol. lat. 3815, H-Efkö I. 1b, HR-Za III.d.182, HR-Zu MR 6, HR-Zu MR 52, RO-BRbn I. F. 67, RO-Mbe s. sign., RO-Sb 759, SK-BRm EL 18, SK-Sk Mus 1, TR-Itks 68. Egy forrás alapján kiadva: RAJECZKY 1976², 124.

⁵⁴ A-GÜ 1/43, H-Bn 94, H-Bn 215, H-Bn 216, H-Bn 218, H-Bn 359, H-Bn 395, H-Efkö I. 20, HR-Zk 355, HR-Zu MR 133, HR-Zu MR 170, PL-GNd 150, SK-BRm EL 11, SK-BRm EL 13, US-NYpm M.A.G. 7, MissStrig 1484, 1490, 1493, 1498, 1500, 1503, 1508, 1511, 1512, 1513, 1514, 1518, *Missale Quinqueecclesiense*, Basel 1487, *Velence* 1499, *Missale ad usum dominorum Ultramontanorum*, Verona 1480, MissZag 1511.

Az *Analecta Hymnica* közreadója annak ellenére, hogy néhány német és egy angol forráson, valamint egyetlen, XV. század végi morva nyomtatványon kívül csak magyar szerkönyvekből idézi a darabot, szláv eredetet feltételez.⁵⁵ Ezzel szemben Szendrei Janka a prosa rendelkezésre álló forrásai alapján magyarországi szerzőt valószínűsít, s ennek bizonyítását további kutatásoktól várja.⁵⁶

A szekvencia legkorábbi feljegyzését mindeddig két, közel egykorú, az 1200-as évek első feléből származó kódexből ismertük. Az egyik egy garsteni, a másik pedig egy zágrábi egyházmegyes misekönyv.⁵⁷ A közelmúltban egy ezeknél több mint száz évvel korábbi töredékcsoportra bukkantunk, melynek egyik épen maradt folióján a tétel szövege a 4a) vers végétől, a *cum floribus variis* szavaktól olvasható.⁵⁸ Az öt fragmentumból álló együttes két darabján a virágvasárnapi körmenet és mise,⁵⁹ két másikon pedig a nagycsütörtöki graduálétól a lábmosási antifónáig tartó szakasz részletei találhatók.⁶⁰ Az utolsó töredéken a Szent György-szekvenciát egy Szent Kereszt-prosa, a *Grates honos ierarchia* követi. Utóbbi kivételével valamennyi tétel hangjelzett, a notáció a XI–XII. század fordulójának adiasztematikus délnémet hangjegyzírása.

A töredékek provenienciájának meghatározásához három darab nyújthat segítséget. A nagycsütörtöki krizmaszentelési mise része volt az Európa-szerte ismert *O Redemptor sume carmen* himnusz, melynek feljegyzései ritkák, hiszen általában csak főpapi használatra szánt könyvekben vagy a krizma fogadásának rendjét tartalmazó, nem püspöki kéziratokban kaptak helyet.

Hermannus Contractus Szent Kereszt-szekvenciája nagyon kevés forrásban, rendkívül szűk délnémet területen, és —a kéziratok tanúsága szerint— csak igen rövid ideig, a XII. századig tűnik fel.⁶¹ A *Grates honos ierarchia* prosát tartalmazó néhány kódex egyike Garstenből származik, vagyis ugyanonnan, ahonnan a Szent György-tétel egyik legelső feljegyzése is dokumentálható. Ha a XI–XII. századi töredéken mindkét ritka darab együtt jelenik meg, és csak egyetlen egy olyan területet találunk, melynek misekönyveiben mindkettő szerepel (Garsten), akkor talán nem alaptalan az a feltevésünk, hogy a töredékcsoport, és rajta a *Martyr milesque Christi* is ebből a régióból származik.

⁵⁵ BLUME—BANNISTER 1911, 250–252.

⁵⁶ SZENDREI Janka: *A „mos patriae” kialakulása 1341 előtti hangjegyes forrásaink tükrében*. Balassi Kiadó, Budapest 2005. 314.

⁵⁷ BLUME—BANNISTER 1911, 251, A-GÜ 1/43.

⁵⁸ A-Wn NNG4. Forrás: Musikalische Quellen des Mittelalters in der österreichischen Nationalbibliothek. <http://www.cantusplanus.at/en-uk/fragmentphp/fragmente/gruppen.php>

⁵⁹ Körmenet: *Cum appropinquaret Dominus, Collegerunt pontifices, Cum audisset populus, Ante sex dies, Gloria laus et honor, mise: Domine ne longe, Tenuisti manum*.

⁶⁰ mise: *Christus factus est, Dextera Domini, Dominus Iesus postquam cenavit, O Redemptor sume carmen, vesperás: Calicem salutaris, Cum his qui oderunt pacem, Ab hominibus iniquis, Custodi me a laqueo, Considerabam ad dexteram, Christus factus est, Cenantibus autem accipit, lábmosás: Tellus ac aethra, Cena facta dixit Iesus*.

⁶¹ DREVES 1907, 309–311. PRA&L 1987, II/135, 423. TÁBORSZKY 2012, 305, 469.

A garsteni társaskáptalan, melyet II. Otakar (1082–1122) 1082-ben alapított, 1108 körül bencés monostor lett.⁶² Az alapítás után a káptalannak nagy valószínűséggel szüksége volt olyan szerkönyvekre, amelyek például a krizma fogadásának anyagát is tartalmazták. Ezek a kódexek a káptalan megszűnése után a bencésekhez kerülhettek, és a monostorban maradhattak.

Hogy a Szent György-szekvencia a kézirat töredék másolásának ideje körül készülhetett vagy válhatott ismertté a régióban, az lejegyzésmódjából valószínűsíthető. Míg a graduáletöredék többi tétele —a könyv műfajának megfelelően— hangjelzett, addig a prosariumot —amint az a szövegek elrendezéséből és elosztásából látszik— nyilvánvalóan kotta nélkül akarták közölni. Hogy a *Martyr milesque Christi* esetében a két kolumna közé és a lapszélre neumajelekkkel mégis beírták a dallamot, azt jelezheti, hogy vagy új kompozíciót, vagy nekik ismeretlen darabot rögzítettek. A tétel szövegét a *Summi triumphum regis* mennybemeneteli szekvencia zenei anyagára —annak átalakítása, jelentősebb módosítása nélkül— illesztették.

A Szent György-prosa keletkezésének és elterjedésének útja mai forrásismereiteink alapján a következőképpen rekonstruálható. A nagy valószínűséggel határőrvidéki területen (Garsten), talán a XI–XII. század fordulóján készült alkotás —a fennmaradt kéziratok tanúsága szerint— közvetlen átvétel eredményeként jelent meg Magyarországon, ahol más tradíciókat messze felülmúló népszerűsége tett szert, s rövid időn belül a tételkészlet szilárd tételévé, a törzsanyag szerves részévé vált. Úgy tűnik, a magyar befogadással a szekvencia vándorútja lényegében véget is ért, hiszen más hagyományok anyagában igen ritkán, véletlenszerűen, nagy valószínűséggel magyarországi kapcsolatok eredményeként bukkant fel. Egy 1450-ből származó prágai misszále és egy XV. századi kéziratos, valamint nyomtatott morva misekönyv talán forrásainkból vette át,⁶³ míg néhány német szerkönyvbe⁶⁴ feltehetően közvetlenül keletkezési helyéről került.

Folytatjuk

⁶² Herwig EBNER: „Otakare”. in *Lexikon des Mittelalters. CD-ROM-Ausgabe*. Verlag J. B. Metzler, Wiesbaden 2000.

⁶³ CZ-OLu M III 6 f. 333v, CZ-Pn I A 46 f. 331v.

⁶⁴ TÁBORSZKY 2012, 32, 310, 531.